

V. URBUTIS

BL. — SL. **balnā* „BRAZDAS; ODA“

Slavų kalbose yra didelis būrys žodžių, kuriuos formaliai visus galima suvesti į vieną ir tą patį sl. **bolna*. Vis dėlto geriau daro tie etimologai, kurie, atsižvelgdami į semantiką, jau slavų prokalbėje skiria du žodžius — **bolna* „lanka, ganykla, plynė“, plg. br. *болѡна* „lyguma, plynė; pievelė“, s.č. *blana* „ganykla, veja“ ir kt., ir daug plačiau atstovaujama **bolna* „brazdas; plėvė, odelė, oda“, plg. r. *болонá* (acc. sg. *болону*) „jauniausias medienos sluoksnis tarp žievės ir kamieno, brazdas“, ukr. *болѡна* „odelė, plėvė; lango stiklas“, le. *blona* „plėv(el)ė, membrana“, č. *blána* „plėv(el)ė, odelė; brazdas, požievis; (sen.) oda, kailis“, bulg. trm. *блána* „išdirbtas kailis“ ir kt. Šitoks skyrimas pats savaime tolesnio etimologizavimo dar nelemia, nėra lygus tvirtinimui, kad tie du žodžiai etimologiškai visai nesusiję. Juo tiktai pasakoma, kad semantinis skirtumas čia yra senas, paveldėtas iš prokalbės laikų ir vargiai paaiškinamas to paties žodžio semantine raida. Daug paprasčiau įsivaizduoti, kad iš pat pradžių būta dviejų atskirų daiktavardžių, atsiradusių visai savarankiškai, be to, tikriausiai ne vienu metu ir ne vienoje vietoje.

Slavų daiktavardžio **bolna* „brazdas; plėvė, odelė, oda“ tikslių atliepinių kitose indoeuropiečių kalbose nerandama. Mėginimas sieti su gana neaiškiais gr. *φελλός* „kamštis, kamštinis ažuolas“ (tada skaidoma **φελ-νός*) ir *φολίζ* „roplio žvynas“ nėra labai tikras ir tolesnei etimologijai mažai ką duoda. Kur kas perspektyvesnis siejimas su lie. *bálnas* (*balnas*), *-à* „baltas, su balta nugara (apie jautį ar karvę)“, kurio nesusiaurinta reikšmė „baltas“ dar matyti dariniuose, pvz.: *balnakióti* „baltakiuoti“, *bálnis* „nuskustas apvalainis medis“ (plg. r. *болѡнь* „medžio kamieno karnos ir brazdo sluoksnis“, *болонь* „rašto viršutiniai minkštesnieji medienos sluoksniai“), „su saldžiu pienu darytas didelis margas sūris“. Labai gali būti, kad sl. **bolna* — tai sudaiktavardėjusi būdvardžio **bolnъ* „baltas, šviesus“ moteriškosios giminės forma (plg. Słownik prasłowiański I 308). Tačiau slavų prokalbė vėlyvajame savo raidos tarpsnyje tokio būdvardžio tikriausiai nebeturėjo — iš atskirų slavų kalbų visai nėra žinoma būdvardžių, tęsiančių sl. **bolnъ*. Vadinas, ir daiktavardžio susidarymą reikėtų nukelti į ankstesnius laikus. O jeigu šitaip, visai vietoje bus pasvarstyti, ar čia kartais netiktų kalbėti apie baltams ir slavams bendrą reiškinių.

Rūpimą daiktavardį norint laikyti baltų ir slavų bendrybe, vien būdvardžio *bálnas*, *-à*, žinoma, nepakanka, reikia dar parodyti, kad baltai turi ar anksčiau yra

turėję ir patį daiktavardį. Tas daiktavardis, deja, nėra išlikęs, tačiau jį tikrai buvus patvirtina aiškus jo vedinys (-) *balnóti* bei pastarojo tolimesni priešdėlių vediniai, iš kurių labiausiai įprastas *nu(si)balnóti* „nu(si)brozdinti, nu(si)drėksti odą“ yra plačiai pažįstamas tarmių atstovams iš įvairiausių Lietuvos kampų; rečiau pasitaiko *atbalnóti* „atplėšti (gyvą odą); atriukti“, *prasibalnóti* „prasideksti, prasimušti“ ir kt. Priesagos *-oti* desubstantyviniai vediniai, kaip žinia, labiausiai įprasti iš *o* (< *ā*) kamieno daiktavardžių (ir toks santykiavimas laikomas seniausiu, pirminiu). Ne tik darybiškai sutampanti, bet ir semantiškai labai artima opozicijos (-) *balnóti*: **balna* paralelė yra (-) *brazdóti*: *brazdà* (šalia džen. *brazduoti*: *brāzdas*), dėl reikšmės ypač plg. *nubrazdóti* „nubrozdinti, nubraukti, nudrėksti (medžio žievę, kūno odą)“ šalia *brazdà* „sultinga plėvelė, skirianti medieną nuo žievės, brazdas“. Iš to galima spręsti, kad lie. **balna* bei bl. **balnā* reiškė ne tik „odelė, oda“, bet galbūt, panašiai kaip. sl. **bolna*, dar sykiu ir „brazdas“.

Reikšmės „lupti (odą), drėksti“ veiksmažodžiai dažnai šalia įgyja reikšmę „mušti, perti, pliekti“, plg. *lūpti, drėksti* abejopą vartojimą. Tokia semantinė raida nėra aplenkusi nė (-) *balnoti* grupės veiksmažodžių (dalis iš jų naujai yra gavę savo priešdėlius, įprastus vartoti su mušimo reikšmės pamatiniais veiksmažodžiais), pvz.: *balnóti* „mušti, perti“, *pérbalnoti* „sumušti, perdrožti, perlieti“, *pribalnóti* „primušti, prilupti“, *užbalnóti* „užtvoti, uždrožti“; taip yra atsiradęs ir pasakymas *káilį išbalnóti* (plg.) „káilį išlūpti“.

Čia išskeltas lie. *balnóti* su savo prefiksinais vediniais iki šiol nesusilaukė etimologų dėmesio veikiausiai todėl, kad yra savotiškai nustelbtas homoniminio veiksmažodžio (ir jo prefiksinių vedinių) *balnóti* „dėti arkliui balną“, padaryto iš *balnas* (ret. trm. *balnà*) „jojamoji sėdynė“. Net autoritetinguose mūsų aiškinamuosiuose žodynuose, užuot skyrus homonimus, įprasta viską pateikti tame pačiame straipsnyje (žr. LKŽ I 489, I² 599 t., DLKŽ 63, DLKŽ² 69, 434, 546, 879 t.).

Paaiškėjus, kad sl. **bolna* turėjo tikslų formos ir reikšmės atliepinį lietuvių kalboje, nebeturėtų būti kliūčių rekonstruoti baltams ir slavams bendrą **balnā* „brazdas; oda“ ir laikyti jį atsakančio bendro būdvardžio, iki šiol išlikusio tiktai lietuvių kalboje, moteriškosios giminės formos substantyvatu.

BL. – SL. **balnā* “SPLINT; HAUT“

Zusammenfassung

Sl. **bolna* “Splint (weiche saftige Holzschicht unter der Rinde); dünnes Häutchen, Haut” (vgl. russ. *болона́* “Splint”, čech. *blána* “dünnes Häutchen; Splint; (ačech.) Haut, Fell”) hatte früher seine genaue formelle und semantische Entsprechung lit. **balna*, von dem das Verb *balnóti* “schlagen, prügeln” gebildet ist, dessen frühere Bedeutung “schälen, abhäuten” war, vgl. *nubalnóti* “abscheuern, abhäuten, Haut abreißen”. Das läßt annehmen bl. – sl. **balnā* “Splint; Haut” – eine substantivierte feminine Form von dem Adjektiv, dessen Fortsetzung lit. *bálnas* (*balnas*), -à “weiß, mit dem weißen Rücken (von einem Ochsen oder einer Kuh)” ist.